

Pragmatika és grammatika kölcsönhatása az ó- és középmagyar korban

HAADER LEA

Budapest

1. Arra a kérdésre, hogy milyen módon befolyásolhatta a pragmatika a grammatikát, mi lehetett 5-600 évvel ezelőtt, letűnt nyelvtörténeti korokban kettejük kölcsönhatása, a válasz nagyon töredékes lehet csak, továbbá attól is függ, milyen pragmatikafogalmat veszünk figyelembe. Eltekintve attól, hogy végső soron minden történés oka pragmatikai – valamint a nyelvészeti pragmatika körében maradvány –, az értelmezések közül az a legcélravezetőbb, amely a diakrónia szempontjait is szem előtt tartja, tehát az, amely a pragmatikát szemléletmódnak (perspektívának) fogja fel, a nyelvi rendszer összetevőit pedig – tartozzanak azok bármelyik nyelvi szinthez – a nyelvhasználat folyamatai felől közelíti meg (vö. Verschueren 1995, 2009; Tátrai 2004: 480, 2011: 15). Nem véletlen azonban, hogy a kontextus mint pragmatikai fogalom (amely tartalmazza a szituációra, cselekvésre, témára vonatkozó ismereteket mint értelemtartományt, valamint a résztvevők fizikai, szociális és mentális világát mint viszonyrendszert)¹ nem a történeti kutatásokban játszott és játszik kitüntetett szerepet: a diakróniában ezek ugyanis sok esetben a vizsgálatnak éppen hogy az eredményét képezik. Történetileg **visszafelé** kell dolgoznunk: a nyelvi megformáltságból próbáljuk visszafejteni a kontextuális tényezőket, azaz a megjelenő nyelvi eszközökből próbálhatunk meg visszakövetkeztetni arra, hogy a szöveg keletkezésének idejében és hátterében milyen személyközi, tér- és időviszonyok álltak fenn, amelyek következtében a szöveg olyan lett, amilyen. Ennek a – történetiségből adódó – sajátos körülménynek az illusztrálására álljon itt a következő ómagyar kori eset:

A bibliafordításokat tartalmazó XV–XVI. századi kódexek között van egy olyan – az 1508-ból származó Döbrentei-kódex –, amely a többi fordításhoz képest esetenként meglepő, szokatlan nyelvi megoldásokat választ. A megnyilatkozó (azaz a szövegalkotó), Halábori Dobos Bertalan az evangéliumi, ezen belül pedig főként a passiószövegek magyarításában feltűnően népies jellegű képekkel aktualizál (esetleg fordít). Pilátust például *ispámnak* nevezi (437–440, 450²; míg a szintén újszövetségi fordítást tartalmazó Müncheni és Jordánszky-kódex *fejedelemnek* fordítja, Károlyi és

¹ Vö. Tátrai 2004. A kontextus fogalmát és a vele kapcsolatos terminológiát e cikk alapján használom.

² A külön forrással el nem látott lapszámok a DöbrK.-re vonatkoznak.

Káldi *tisztartónak*); Pilátus katonái Jézust a *pitvarba* vezetik: „*Tahat ispannak vitezi veven iesust az pitvarban*” (440; a MünchK. és a JordK. *ítélőházba*); Jézusra nem *veres palástot* adnak, mint a MünchK.-ben, nem is bárson *palástot*, mint a JordK.-ben, hanem: „*kejk kamokaban oltöztetek vtel*” (440); Júdás *guzzsal* akasztotta fel magát (438; a MünchK.-ben *kötéllel*); stb., stb.

A scriptor más helyeken piros tintával told be bizonyos szavakat a sorközökbe. Az ómagyar szövegek kontextusának meghatározásához elválaszthatatlanul hozzátartozik a szövegkezelés korabeli módjának figyelembe vétele is. A szövegalkotók felhasználták a korábban létező fordításokat, a mindenkori megnyilatkozó (fordító, másoló) azonban jobbra tovább alakíttatta, aktualizálta azokat. Erre azért lehetett szükség, mert közben akár az időbeli viszonyokban, akár a térvizonyokban változások következtek be: kifejezések, szerkesztésmódok elavultak, vagy a szöveg más nyelvterületre került át. Halábori Dobos Bertalan például kéziratában bizonyos szavak fölé szinonimákat toldott be: *bvzvuldvg* ~ *idetlen*³ (365); *megapolandok* ~ *lokolandok* (435); *rvla* ~ *peldabezedet* (331; a 380. lapon: *pelda rola bezedben*); *közeledet* ~ *att’atfiat* (368) stb.

Más sorközi betoldásokkal olyan részletekről tájékoztat, amelyeket a hivatalos evangéliumi szövegek nem ismernek. Megnevezi például az emmauszi tanítványokat: „*Az időben Iesus taneitvani közzöl ketten lucal, cleofas az napon mennek vala ég kastel’ba*” (318); ismeri a Jézussal együtt keresztre feszített latrok nevét: „*Tahat fezeitenek v vele egeb ket tolvait : éggik iogra **dismas** : es masik balra **gesmas***” (441); vagy a vér folyásos asszonyét: „*Es ime ég azzoñember, **zent veronika** kit verhas tart vala... el mene hatol*” (387); stb. Az angyali üdvözlét történetéből Erzsébetnek (Keresztelő János szülőanyjának) a koráról is nyilatkozik: „*Es ime te rokonod qlsebet v es vensegeben **hatvan eztendős** fiat fogador*” (413).

A szövegváltoztatás, szövegbővítés okát-célját kideríteni a történeti pragmatikai kutatás feladata. A szövegalkotónak az eredeti szöveg effajta változtatásaival az lehetett az intenciója, hogy a szöveget a korabeli köznapi beszédhez közelítse, hogy ezáltal jobban hasson, és az interakció sikeresebbé váljék. A szövegbővítésekkel is ilyesmi célja lehetett, hiszen nyilván tudta, hogy az effajta részletek érdeklik a befogadókat. Ha a kódex tartalmát is figyelembe vesszük, ti. azt, hogy egy teljes egyházi évre szóló perikópa-rendszer (szentleckéket és evangéliumokat) másoltak bele, jó okunk van feltenni, hogy mindez egy, a hívekkel rendszeresen érintkező, azok igényeit ismerő, gyakorló (világi) pap igyekezete, törekvése lehetett a minél sikeresebb lelkipásztori munka elősegítésére. A tartalmi összeállításból és a szövegközlési gyakorlatból levonható következtetéseket szerencsés módon igazolja egy korabeli forrás, amely Halábori Dobos Bertalant mint egri

³ A sorközbe betoldott, pirossal írt szavak vannak félkövérrel szedve.

egyházmegyés papot említi (Abaffy, T. Szabó & Madas 1995: 10). Ez azért is különleges körülmény, mert a kódexek tipikusan szerzetesi környezetben keletkeztek.

2. Immár a grammatikára térve: jól érthető, hogy a teljességre törekvő történeti nyelvtani leírásokban eddig döntően a grammatikai szempont került előtérbe, a szintaktikai jelenségekre koncentráltak, és a nyelven kívüli tényezők, a kontextus csak ezután kerültek szóba. Az újabb történeti nyelvtanírás elméleti-módszertani kérdéseinek tisztázásakor azonban már a pragmatika is kéri kiemelt helyét (Reichmann 2003: XII-XIII.) (Megjegyzendő: az amerikai kutatásban eddig is előnyben volt a grammatikával szemben; vö. Betten 1990: 325). A magyarra nézve is felmerült a nyelvtörténetírás radikális pragmatizálásának kívánalma (pl. Maitz & Molnár 2001: 324, 334). Nyilván minél régebbi egy korszak, ez annál problematikusabb.

Az alábbi kísérlet az alárendelő összetett mondatok részrendszerére nézve próbálja meg inkább csak érinteni a pragmatika részesedését a grammatikai változásokban. Mindezeket azonban – egy más alkalommal – sokkal alaposabban érdemes lesz majd a különböző pragmatikai elméletek (implikációk, előfeltevések, faktivitás, relevancia) bevonásával is vizsgálni.

Annak a nyelvi elemkészletnek, amelyet az alárendelő szerkesztésmódban egy megnyilatkozó (nyelvhasználó) az ómagyar kortól kezdve máig igénybe vehetett/vehet, már a korai ómagyarra készen áll mind a három alaptípusa. Ezek nemcsak rekonstruálható keletkezési sémájuk és grammatikai jellemzőik tekintetében különböznek, hanem a kontextus szempontjából is.

2.1. A *hog*y kötőszósok (más néven lényegi tartalomadó mondatok) mellékmondatukban tartalmaznak teljes közlést. Főmondatuk, amely a mondanivaló alapvető sérelme nélkül többnyire el is hagyható, viszont éppen a kontextus szempontjából bír jelentőséggel: a résztvevők mentális (emocionális, kognitív) világáról ad képet – mind a megnyilatkozás létrehozásánál, mind annak értelmezésénél:

„ast ertem hogy karth thet k.” (1529: MNy. 37: 277);

„az few haytasrol vewek ezekbe Hog nyncz segedelm mar twb ezekbe”
(SzabV.);

„banom hogy read neztem” (PéldK. 66); stb.

2.2. A vonatkozó kötőszós mondatok (más néven részleges tartalomadók)⁴ egészen más kontextusban használatosak. Ilyenkor a megnyilatkozó valamilyen háttértudásra épít, hivatkozik:

⁴ A „lényegi” és „részleges tartalomadás” egyaránt Hadrovics László terminusa.

„aggatocmg a' mel' Lazare Lazarnac, es a' mel' i|tene i|tennec”
(MünchK. 28ra);

„myth ot <elekdnepek fabius nem tyrheetteek ymezok mywettetlen”
(SándK. 25) [ti. ölelgette és apolgatta a fazekakat, azt hitte,
hogy leányok].

A háttértudás lehet a résztvevőknél hangsúlyozottan közös is, de valamilyen okból nem nyilvánítandó ki:

„az mith yrtal azt megh ertetem” (1526: MNy. 37: 205). A missilisekben gyakran választott típus.

2.3. Az ún. sajátos jelentéstartalmúak (azaz a hasonlító, következményes és feltételes mondatok – a megengedőket most leválasztom) mindenképpen a legheterogénebb és -bonyolultabb csoport.

A hasonlítókat többnyire valamilyen tudáskeretre támaszkodnak:

„hugyan leezen ennek ew dolga, mynt az lothnak felesegenek” (SzékK. 335);

„aianlanac qtet vrnac, mikeppen iruan vagon vrnac tqrueñeben”
(MünchK. 56rb).

Elvárhatnak a befogadótól analógiás értelmezést is:

„mikepen adamba mind megh halank: ezonkepen Cristusba mind megh eleuenqtetnek” (TihK. 69);

„ez fekel war fogotta weres pey lo megh ti|tolion agh kepen menth Jordwan vize i|ten poroncholathia miath” (1488: MNy. 16: 79).

A feltételes mondat (amely oksági viszonyt tartalmaz) a résztvevők interakciójában a kognitív oldalt mozgósítja ('ha... akkor' viszony):

„ha ez velagba nem volna zqrñűseg · es gonossag / tahat a zepseg es a íozag soha nem volna ilyen kedues” (NagyszK. 218).

A következményesség talán szintén ugyanezt teszi, esetleg bizonyos fokig még az emotív oldalt is aktivizálja:

„O zerelmes iffyv myt tevtteel hog illyen kenokat zenuedneel” (HorvK. 291).

Mindez természetesen csak felvillantása a kérdéseknek, bemutatni csupán azt akartam vele, hogy **működnek** bizonyos pragmatikai–grammatikai megfelelések, amikor választunk a nyelvi elemkészletből, és hogy a mellékmondatoknak az interakcióban való használhatósága a **kötőszótipusokhoz** köthető (akárcsak az igazságértékek, faktivitás, egzisztenciartartás, -változtatás, implicit jelentések); ebből a szempontból a fő- és mellékmondat jelentésviszonya, az ún. mondatrészkifejtés lényegtelenebb.

3. Az, hogy egy-egy korábbi nyelvtörténeti korszakból milyen típusú szövegek maradtak ránk, szintén pragmatikai kérdés, bár nem nyelvészeti pragmatikai. Jogi iratok minden időben keletkeztek, misszilisek is már nagyon hamar, az ómagyar kort ezeken kívül a bibliafordítások és a kolostori (vallásos) irodalom uralja. A középmagyar kor műfaji palettája ennél jóval színesebb, megjelenik a világi próza annak altípusaival együtt.

A nyelvi elemkészlet és a szövegtípusok egymásra vetítéséből az a következtetés adódik, hogy egyes szövegtípusokban egyes szintaktikai szerkesztésmódok – a megnyilatkozó intencióinak függvényében – gyakoribbak.⁵

A következőkben a középmagyar nyelvtanhoz kijelölt (egykori) korpuszból⁶ két szövegtípust emelek ki: a missziliseket és a jogi szövegeket, és megvizsgálom bennük (csak érintőlegesen) a kontextus szempontjából a tagmondategyüttesek egyes tulajdonságait.

3.1. A misszilisek korpuszát alkotják: XVI. sz.: Dunántúli misszilisek, Telegdy-levelek, Jobbágylevelek; XVII. század: Bethlen Miklós levelei, Lobkowitz Poppel Éva levelezése, Zrínyi Miklós levelei; XVIII. század: Ráday Pál levelei, Peregrinuslevelek, Károlyi Sándor levelei. A missziliseket – mint várható is volt – a tartalomkifejtő, *hogy* kötőszós mondatok uralják. Az viszont már csak kontextus kérdése (vö. Tátrai 2004: 482), hogy ezek egy része a fő- és mellékmondat jelentésviszonyát tekintve tárgyi, másikuk kötött határozói:

„megh ertettem hogy io egessegben iüttell ide Vyuarra” (1629: LPLev. 105);

„emlekezunk rola hoğ minekunk uagion fogot wizunk” (1580: MNy. 45: 332).

A főmondatbeli alaptag (szerkezetes alaptag) kiválasztására hatással van a megnyilatkozó és a befogadó személye, társadalmi helyzete, valamint egymáshoz való társadalmi és érzelmi viszonyuk. Férj és feleség közötti levelezésben ilyen lexémákkal és szerkezetekkel találkozni:

Ráday Pálnál: *adja az Úristen, engedje Isten, el is hidd, elhiteds magaddal, kívántam tudtadra adnom, tudósíts afelől, szeretném, szívesen kívánom, azon leszek, megvallom stb.;*

Károlyi Sándornál: *írtam, hallom, nem bánom, ad, mond, írhatom, úgy hiszem, gondoltam, nem tudom stb.*

⁵ Egy-egy viszony nem azonosítható egy-egy grammatikai szerkesztésformával (pl. kifejezhető szintagma- és mondat szinten is).

⁶ A középmagyar kor nyelvtanának feldolgozásra kijelölt reprezentatív korpusz századonként 20 forrást, összesen 600 ezer karakternyi anyagot tartalmazott.

Mint érzékelhető, a választásokat a társadalmi kontextuson (a férj–feleség kapcsolathoz tartozó, a nyelvhasználatra is kiterjedő korabeli általános elvárásokon) kívül a két adott személy kapcsolatához tartozó konkrét szituációs kontextus is befolyásolja, ez eredményezi az „egyéni stílust”, azt, hogy Ráday Pál sokkal színesebb, Károlyi Sándor szárazabb, tárgyyszerűbb.

A peregrinusleveleket a XVIII. század első felében írták külföldön tanuló diákok jótévőjükhöz, Teleki Sándorhoz. A nem egyenlő társadalmi helyzetet, a függő viszonyt tükrözik a főmondatok: *alázatosan kérem, hogy ezt is megírjam, alig várnám, tapasztaltam és értettem* stb.

A misszilisekben erős a képviselőlelete a feltételes mondatoknak is. Ezek lehetnek formulaszerűek:

„*Isten egesege meht agja* Honap mjnden okwetetlen oda menek edes fiam hozzád, Ha ebedre nemiss De woczorara mjnden okwetetlen oda warÿ *Ha isten egesege meht agja*” (1629: LPLev. 105).

Az alá-fölrendeltségi viszonyban a megnyilatkozó peregrinus a többszörös feltételes mellékmondatot alázatos kérésének nyomatékosítására használja:

„*ha a Mgos Urnak terhére nem lészen. es eddig tapasztalt Uri jo indulattjából folyo, nem nehéz dolgnak alittja a Mgos Ur lenni, ezen Commendatoriát is nagy alázatossággal várok a Mgos Gróff Ur joakarattjából; sőt alázatosan kérem is a Mgos-Urat mind illjen Commendatoria aránt, mind penig egj Passualis, Absitos levél aránt, ha mind ezekben terhesen alkalmatlankodo fél nem vagjok*” (1723: Peregr. 245).

3.2. A jogi szövegeket a XVI–XVIII. századból főként az Úriszék, a különféle boszorkányperek és a Székely oklevéltár szövegei teszik ki. A lényegi tartalomadó (*hogy-os*) mondatok nagy száma a jegyzőkönyv jellegből (forgatókönyvből) adódik, mint ahogy az is, hogy ezek a mondatok szinte mind tárgyiak. A szövegalkotó célja az, hogy minél pontosabban és egységesebben adja vissza a tanúkihallgatást, a séma nem igényli, sőt talán tiltja is a változatosabb főmondatbeli lexémákat. Sorra ilyenekkel találkozni: *látta, látta és hallotta, nem tagadja, mondja, ezt vallja, azt felelé* stb. Az ítéletet bevezető főmondat szokásosan: „Az wraim thörwenÿe *azt tallala, hogi ...*” (1585: Úsz. 79). A jogi ügyletekké vált történeteknél, a tanúkihallgatásokban (a boszorkányperekénél különösen⁷) nagyon is fontos a tér- és időviszonyok pontos megadása. A helyviszonyok érzékeltetésére nemigen választanak mellékmondatos kifejtést (szintagmával fejezik ki), az időviszony kifejezésében azonban, amelyben az egyik cselekvés idejét egy másikkal határozzák meg, jelentősebb szerepet kapnak:

⁷ Ezekből a Nyelvtudományi Intézetben adatbázis készül az OTKA 18189 sz. projekt támogatásával.

„*Es mykoron werj woth, 3ynthyn akkor találkozj oda az azzonj ember*”
(1582: Úsz. 68);

„*mikor immar eynek chendessegebe juttunk volna Vargiasffaluaba...egi*
keuessel fellieb az I. kapuianal hallok az I. szauat” (1590:
SzOkl. 114).

A misszilisekhez viszonyítva feltűnő különbség – bár a jegyzőkönyv-sémából könnyen magyarázható –, hogy a feltételes mondatoknak a jogi szövegfajtában nincs fontossága, egyetlen szövegegységben sincs jelentősebb részesedésük.

A tárgyalt két eset talán képes volt érzékeltetni a szövegtípus és mellékmondat-típus közötti lehetséges összefüggéseket. Más szövegtípussal kapcsolatban – ha például az ómagyar kor legendáit, exemplumait vizsgáltuk volna – természetesen más preferált mellékmondat-típusok jöttek volna elő. Megállapítható tehát, hogy az eleve már pragmatikailag kondicionált szövegtípus további (nyelvi) pragmatikai tényezők által előnyben részesít bizonyos mellékmondat-típusokat, amelyek így nagyobb előfordulási arányban jelennek meg.

4. A következő kérdés az, hogy a tapasztalható példánypreferenciának van-e hatása a **típus** további sorsára, azaz okoz-e a nyelvhasználat nyelvi változást. A kérdésnek ez a része költőinek is tekinthető, megvizsgálni inkább azt kell, melyik típusban és melyik nyelvtörténeti korban milyet és hogyan. (Mint tudjuk, a grammatikalizációs folyamatok megindulásának egyik alapfeltétele a példánygyakoriság.)

Az alárendelt mondatok feljebb elővezetett három típusa közül a *hogy* kötőszósok a minden korban erősen preferált mondat-típushoz tartoznak. Változási hajlandóságukat felépítésüknek (a mellékmondat a propozíciót, a főmondat a pragmatikai komponenst adja) és a használati gyakoriságnak köszönhetik. Egész sor pragmatikai indítatású változás ment itt végbe, amelyek a főmondatot érintették, és amelyek végeredményeként a főmondatokból módosítószók vagy kötőszók alakultak, tehát a konstrukció összetett mondat mivolta megszűnt (masszív változás). A változások egy része az ómagyar kor eseménye (*bizony, hadd, talán, jöllehet*), a hiszen grammatikalizációja a középmagyarban zajlik.

A vonatkozó kötőszós mondatok változási hajlandósága kisebb horderejű és más természetű. Maga a típus is szórta. A grammatikalizációs folyamatban a kifejezőeszközök változnak meg, például a kötőszók; az invariáns ebben a csoportban a *ki* → *aki* változás. Az összetett mondat azonban továbbra is megmarad, mindössze a tagmondathatár mozdul el. A példánygyakoriságnak helyenként van következménye, máskor nincs.

A sajátos jelentéstartalmúak részesedése a szövegekben szintén jelentős, különösen a feltételeseké és a hasonlítóké. (Mivel a szövegtípusok közül

csak a missziliseket és a jogi szövegeket vettük szemügyre, ezekből ez nem derülhetett ki.) A hasonlító mondatok tipikusak és bőségesek a legendákban, prédikációkban. Ha a gyakori használat következtében valódi hasonlító jellegüket elvesztik – mert elhalványul a háttértudás, a keret –, változási irányuk az elszervetlenedés. Ilyenkor vagy formális, szervetlen mellékmondatként élnek tovább, vagy mellékmondatiságuk szűnik meg, és módosító mondatrészé válnak:

„Tapaʒta [[al Nemelÿ kegÿo élÿ megh aʒ Embêrth, (*aʒ mÿnth Auicenna irÿa*)” (OrvK. 604).

Illetve immár a funkciónak megfelelően:

„Ennek az utálató [ságnak [zörnÿsége-ért nem akara édes üdvözzettônk (*egy irás-magyarázo tudos Bölcs bizon [ága- [zerént)* a' kere [zt-fának oltárán könyörögni azokért, a' kik csúfolodva [zidalmazák-vala őtet” (Csúzy 674–5).

A formulaszerűség a feltételesekre is jellemző:

„*ha ysten akarya nagy yo zerenchevel ees yo egeseekbe eg mast megh latyvk*” (1526: KLev. 60.); ilyen a fentebb idézett egyik példa is: 1629: LPLev. 105.

A másik út az, hogy a tagmondategyüttes mellérendelő értékűvé válik:

„Voltanak hamis prophetak ah nepek között, mikeppen [’és’] ti közöttetek is leznek hamis Doctorok” (Ozorai 418).

Ezt az utat a következményesek is bejárják:

„Es legottan az ember ffele kelee, es ffele tagargathwan hw agyat lepleet mynndenek lattara el menee, *Anneera hog* [’és akkor’, ’tehát’] mynndenek czodalnaak, ees dyczeerneke vr y [tent” (JordK. 458);

„csak egyszer sem estem el, *úgy hogy* [’tehát’] én majd elhittem magammal, hogy én soha lóval meg nem esem” (Bethl. 275).

Az eddigiek összefoglalásaként tehát megállapíthatjuk: az egyes alárendelő mondat szerkezetek eltérő interakciós szituációk megjelenítésére lehetnek alkalmasak. Szövegtípusbeli gyakoriságukat ez is befolyásolja. A példánypreferencia típusonként eltérő szintaktikai változásokra hajlamosít, de ez nem független az adott mondat típus grammatikai tulajdonságaitól és rendszerbeli helyétől. Az tehát, hogy a különféle főmondat–mellékmondat konstrukciók a nyelvtörténet folyamán eltérően változtak, egyaránt következménye pragmatikai és grammatikai tényezőknek.

Rövidítések

- Bethl. – Bethlen Miklós önéletrása 1710 e. Kiadta: Tolnai Gábor és V. Windisch Éva. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest 1955.
- Csúzy – Csúzy Zsigmond: Kosárba rakott aprólékos morzsalék. Pozsony 1725.
- DöbrK. – Döbrentei-kódex 1508. Régi Magyar Kódexek 19. Közzéteszi: Abaffy Csilla, Madas Edit, T. Szabó Csilla. Argumentum Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest 1995.
- HorvK. – Horvát-kódex 1522. Régi Magyar Kódexek 17. Közzéteszi: Haader Lea, Papp Zsuzsanna. Budapest 1994.
- JordK. – Jordánszky-kódex 1516–1519. Hasonmás kiadás. Helikon Kiadó. Budapest 1984.
- Káldi – Káldi György: Szent Biblia. Bécs 1626.
- Károlyi – Károli Gáspár: Szent Biblia. Vizsoly 1590.
- KLev. – Középkori leveleink (1541-ig). Szerkesztette Hegedűs Attila és Papp Lajos. Tankönyvkiadó. Budapest 1991.
- LPLev. – „Im küttem én orvosságot”. Lobkowitz Poppel Éva levelezése 1622–1640. Kiadta: Kincses Katalin. ELTE Középkori és Koraújkorai Tanszék. Budapest 1993.
- MNy. – Magyar Nyelv
- MünchK. – A Müncheni Kódex 1466-ból. Szerkesztette Nyíri Antal. Akadémiai Kiadó. Budapest 1971.
- NagyszK. – Nagyszombati Kódex 1512–1513. Régi Magyar Kódexek 24. Közzéteszi: T. Szabó Csilla. Argumentum Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest 2000.
- OrvK. – XVI. századi magyar orvosi könyv. 1577 k. Kiadta: Varjas Béla. Gr. Teleki Pál Tudományos Intézet. Kolozsvár 1943.
- Ozori – Ozori Imre vitairata. Krakkó 1535. Hasonmás kiadás. Kiadta: Varjas Béla. Akadémiai Kiadó. Budapest 1961.
- PéldK. – Példák Könyve 1510. Codices Hungarici IV. Közzéteszi: Bognár András és Levárdy Ferenc. Akadémiai Kiadó. Budapest 1960.
- Peregr. – Peregrinuslevelek 1711–1750. Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak. Szeged 1980.
- SándK. – Sándor-kódex XVI. század első negyede. Régi Magyar Kódexek 3. Közzéteszi: Pusztai István. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest 1987.
- SzabV. – Szabács Viadala. Kiadása: Imre Samu: Szabács Viadala. Akadémiai Kiadó. Budapest 1958.
- SzékK. – Székelyudvarhelyi Kódex 1526–1528. Régi Magyar Kódexek 15. Közzéteszi: N. Abaffy Csilla. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest 1993.
- SzOkl. – Székely oklevéltár. Új sorozat. I. Udvarhely széki törvénykezési

- jegyzőkönyvek. 1569–1591. Kiadta: Demény Lajos és Pataki József. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest 1983.
- TihK. – Tihanyi Kódex 1530–1532. Régi Magyar Kódexek 31. Közzéteszi: Kovács Zsuzsa. Pharma Press – Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest 2007.
- Úsz. – Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek. Kiadta: Varga Endre. Akadémiai Kiadó. Budapest 1958.

Irodalom

- Abaffy Csilla, T. Szabó Csilla & Madas Edit 1995: *Döbrentei-kódex 1508*. Régi Magyar Kódexek 19. Budapest: Argumentum Kiadó & Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Betten, Anne 1990: Zur Problematik der Abgrenzung von Mündlichkeit und Schriftlichkeit bei mittelalterlichen Texten. – Betten, Anne (Hg.): *Neuere Forschungen zur historischen Syntax des Deutschen*. Reihe Germanische Linguistik 103. Tübingen: Max Niemeyer Verlag: 324–335.
- Maitz Péter & Molnár Anna 2001: Nyelvtörténetírás és történeti szövegnyelvészet. – Csátár Péter, Maitz Péter & Tronka Krisztián (szerk.): *A nyelvtantól a szövegtanig*. Tanulmányok Kocsány Piroska tiszteletére. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó: 322–336.
- Reichmann, Oskar 2003: Zur Schreibung historischer Grammatiken: einführende Bemerkungen. – Anja Lobenstein-Reichmann & Oskar Reichmann (Hgg.): *Neue historische Grammatiken*. Zum Stand der Grammatikschreibung historischer Sprachstufen des Deutschen und anderer Sprachen. Reihe Germanistische Linguistik 243. Tübingen: Max Niemeyer Verlag: VII–XVI.
- Tátrai Szilárd 2004: A kontextus fogalmáról. – *Magyar Nyelvőr* 128: 479–493.
- Tátrai Szilárd 2011: *Bevezetés a pragmatikába*. Funkcionális kognitív megközelítés. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Verschueren, Jef 1995. Pragmatic perspective. – Jef Verschueren, Jan-Ola Östman & Jan Blommaert (eds): *Handbook of pragmatics*. 1–19. Amsterdam: John Benjamins.
- Verschueren, Jef 2009. Introduction: The pragmatic perspective. – Verschueren, Jef & Östman, Jan-Ola (eds): *Key notions for pragmatics*. Handbook of Pragmatics Highlights 1. Amsterdam: John Benjamins: 1–27.

The interaction of pragmatics and grammar in Old and Middle Hungarian

When conducting research on historical syntax, it seems evident that certain linguistic categories can be coded in different ways, and the possibility and number of variants depend on the relationship between the given linguistic category and the grammatical system. Regarding syntax, the choice between the possible variants is in the majority of cases determined by pragmatic factors. In historical research, one possible manifestation of a bundle of pragmatic features is the text type itself, which may show preference for certain syntactic variants, and hence these variants appear in a given text type relatively frequently. On the other hand, language use can also trigger syntactic changes, which may lead to the emergence of further variants, providing evidence for the integration of language use and grammar.